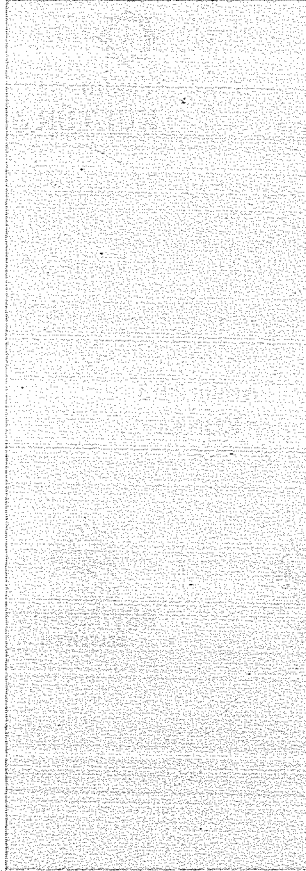

2 Milletlerarası Şehir Tarıhı Yazarları Kongresi

2 Milletlerarası
Şehir Tarıhtı
Yazarları
Kongresi

BİLDİRİLER KİTABI

Koordinatör
Dr. Mücahit Sami KÜÇÜKTIĞLI

Editör
Muhammet Ali ORAK

Ön Hazırlık
A. Yasin CANDAN

Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür
Yayınları: 217

ISBN: 978-605-389-119-2

SERTİFİKA NO: 21473

Baskı/Cilt:
Erman Ofset
Yeni Matbaacılar Sitesi 6. Blok No: 12
KONYA
+90 332 342 01 55

Yapım:
KÜLTÜR A.Ş

Aralık 2013
KONYA

XVII. Yüzyılda Bir Hac Yolcusunun Gözünden İstanbul'dan Mekke'ye Anadolu Şehirleri

Sadettin Baştürk¹

Giriş

Bu bildiri de ele alınacak konu zaman itibarıyla XVII yüzyıla aittir. Bildirideki Hac yolcusu ise 1060/1650 tarihinde Mısır'a vali olarak tayin edilen Sarı Tarhuncu Ahmed Paşa'nın (ö.1653) Mısır Beylerbeyliği döneminde (1649-1651) onun Divan Katibi olarak Mısır'a gitmiş ve yaklaşık iki yıl bu vazifede bulunmuş, 1083/1672 tarihinde Kamanice'nin fethinin de gerçekleştiği 1083/1672 tarihli Lehistan Seferine Üçüncü Vezir Kâim-i makâm Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın (1634-1683) tezkirecisi olarak katılmış ve daha evvelce de Divan-ı Hümayun'da Divan Katipliği görevlerini ifa etmiş olan Hacı Âli Efendi'dir.²

Hacı Âli Efendi 1057/1646 tarihinde İstanbul'dan başlamak üzere karayoluyla Hac'a gitmiştir. Bu yolculuğu esnasında, Anadolu'dan karayoluyla Hac'a nasıl gidilir, hangi

¹ Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

² Hacı Âli Efendi için daha geniş bilgi için bkz. Sadettin Baştürk, Telhisü'l-Berku'l-Yemâni / Ahbârü'l-Yemâni-Tahlil ve Metin, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi Erzurum 2010, s. XIII-XXVII.

menzillerden geçilir, yol güzergâhında ziyaret edilerek dua edilmesi faydalı olacak mekânlar nerelerdir gibi hususlarda tecrübe sahibi olmuştur. Bu tecrübesini de "Tuhfetü'l-Huccâc"³ (Hacılara Hediye) ismini verdiği eserine oldukça güzel bir şekilde aktarmıştır. Beş rûkn ve mukaddimeden müteşekkil eserde Üsküdar'dan başlayan yolculuk Minâ'da son bulur. Üsküdar-Minâ arasında geçilen belli başlı menzil ve şehirler hakkında, uzun ya da kısa çeşitli bilgiler mevcuttur.

İstanbul'dan başlayan seyahat, hacca giden bir insanın yolculuğu olduğundan, eser de bu psikolojisiyle kaleme alınmıştır. Dolayısıyla, hac yolcusu Hacı Âlî Efendi, yolculuğu esnasında geçtiği şehirleri bütün özellikleriyle çok kapsamlı bir şekilde anlatmak yerine, şehirler hakkında genel bir bilgi aktardıktan sonra ağırlıklı olarak bu şehirlerde medfun bulunan evliya ve etkıyanın türbelerini, ziyaretgâh haline dönüşmüş mekânları kaydetmiştir. Eser, bizzat olayın başkahramanı tarafından kaleme alınmıştır ve günümüze müellif nüshasının ulaşmış olması nedeniyle özellikle de zikredilen yıllara dair içerdiği bilgiler açısından oldukça kıymetlidir. Oldukça sade bir dille yazılmış olan eserin bugün bile anlaşılmasında herhangi bir sıkıntı yaşanmamaktadır.

Eserdeki bilgiler ise şöyledir:

"[vr.1a] Hamd bi hadd, ve senâî lâ yu'add, ol hâlık-ı vâhid-i vâhid ve ol kâdir-i hayy-i samed, cenabına olsun ki beyt-i metîn-i dîn. Beş rûkn-i rekîn üstüne bina etmek ferman edüb edâ-i farz-ı hacda iktidarı olmayan fukara ve zu'afa-i ehl-i İslâm'a men istitâğ-i ileyh sebilen ihsânî ile merhamet ve inayet buyurdu. Ve tahıyyat-ı zafıyat ve ol seyyid-i kainat ve sened-i mevcûdât, afıtab-ı yesrib ve batıha-i ağna Hazret-i Muhammed Mustafa (sav) üzerine olsun ki [vr.1b] Beytü'l-Haram mevlid-i vücûd-ı ekremî olmağla kıble-i eşref-i imam olub şurût-ı İslâm ol makâm-ı bâ-ihtirâmın ziyaret ve tavafıyla itmâm buldu. Ve derûd-ı nâ mahdûd ol çahar-ı erkân-ı Ka'be-i dîn ve sâir al ü evlâd ve eshâb-ı güzîn (rıdvanallahu te'âlâ aleyhim ecma'in) üzerlerine olsun ki. Her biri hâdî-i vâdî-i rahmet ve delil-i sebîl-i hidayet olub tarik-i hakda cihad ve ictihadları ile kanun-ı dîn-i mübînî te'yid ve ka'ide-i şer'-i metîni temhîd buyurdular..." Metinden de anlaşılacağı üzere müellif eserin mukaddimesinde duaya yer vermiş ve eserini beş rûkn üzerine inşa edeceğini dile getirmiştir.

"...Emma ba'd; bu fakîr-i kesîrû't-taksîr Hacı Âli Beg eş-şehir-i be-kethüdây-ı Ruznamçe-i İbrahim Efendi. Delâlet-i lutf-ı hakk ve da'vet-i kâdir-i mutlak ile Hicretin 1057'inci yılında [vr.2a] kara yolundan azm-i Beytullah edüb tavaf-ı Mekke-i Mükerrreme ile kesb-i sefa ve merasim-i hacı eda edüb (bi-hamdillâh-i te'âlâ ve'l-minne) bu sa'âdete nâ'il ve menzil-i maksuda vasil olduğumda hatırıma bu layih oldu ki; Üsküdar'dan Diyâr-ı Şam'a ve andan Medine-i Münevver'e ve Beytü'l-Haram'a varınca vâkî' olan menâzil ve merahilin ekserisini bazı asâr-ı acibeleri ile tahrir ve bazı menzilin evsâfını ve ziyaretgâhlarını takrir edüb huccâc-ı Müslimîn nice konub göçerler ve hudûd-ı Ka'betullah gördüğünü yerden ol menzil-i mübareke erişince ehl-i İslâm ne mertebe şevke gelürler ve ehl-i Medine ve Ka'be-i Huccâc mü'minîni nice istikbal ederler. Ve Ka'be-i [vr.2b] Mü-

3 Hacı Âli Efendi, Tuhfetü'l-Huccâc, Nuruosmaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 386-6.

kerremenin tavafı ve Sa'ı ve ziyareti ve Arafat ve Müzdelife ve Mina'da olan şurût nice yerine gelür ber-vech-i icmâl ü müfid ve muhtasar talib olan âşıklara beyan ve a'yân eyleyüm. Ve bu risalenin ismi Tuhfetü'l-Huccâc ola. Tâ ki hacc-ı şerîfe niyet edüb giden Müslümanlara bir fihrist-i icmal olub âna göre tedarik ve takayyüdüleri ola. Ve bu nakl olunan ahval ve asarı yollarda müşahede etdikce bu fâkîri dahi duâ-i hayr ile yâd edüb ziyaretgâhlarda Fatîha-i Şerif okudukça sevabından hissedâr eyleyeler..."

Metinden de anlaşılacağı üzere, müellif kendisi hakkında bilgi aktarmakta, hacca kaç tarihinde gittiğini, yolculuğa nereden başlayıp nerede bitirdiğini gayet açık bir şekilde kaydetmektedir. Sonra hacca giderken konup geçtiği yerleri Anadolu'dan hacca gideceklerle bir rehber olsun diye kaydetmesi gerektiğine dair bir fikir belirlediğini dile getirmektedir. Yani ellerinde bir rehber olması düşüncesini dile getirmektedir. Zira geçtiği yerlerdeki ziyaretgâhlara uğrayıp dua etsinler ve onların ruhaniyetlerinden sevap kazansınlar düşüncesindedir. Bu sebeple de eserinin ismini *Tuhfetü'l-Huccâc* olarak belirlemiştir. Müellif eserin mukaddimesini bu şekilde oluşturduktan sonra uğradığı yerler hakkında bilgi vermeye başlamıştır ki bunlar da şöyledir.

"...Menziller ve Şehirler ve Ziyaretgâhlar Beyanındadır: *Ey bu tarik-i hidayet-i refika ya'ni tavaf-ı Beyt-i Atîka Şehr-i İstanbul'dan [vr.3a] karayolundan azm etmek dileyen mü'min karındaş. Ma'lûmun olsun ki:.."* Burada müellif İstanbul'u Beyt-i Atîka olarak tanımlamakla İstanbul'un büyüklüğünü ve önemini vurgulamaktadır.

"...Üsküdar: *Evvelâ Üsküdar'a varıldık da lâıyk oldur ki Kutbü'l-evliya ve Mürşid-i Muktedâ, Şeyhü'l-Meşayih Mahmud Efendi (kaddese sırrıhu)'nun merkad-ı mübarekleri ziyaret olunub rûh-ı şerifleri için Fatîha okunub ve ruhaniyetlerinden istimdâd-ı hayr oluna. Andan sefa ile kalkub Kekbze (Gébze) ve dilden ve derbenden geçüb İznik'e varılır..."* Hacı Âlî Efendi hac yolculuğuna İstanbul'dan öncelikle meşhur Şeyh Mahmud Efendi'nin türbesinde dua edilerek başlanması gerektiğini dile getirmektedir. Burada akla şu soru gelmektedir. İstanbul'da birçok evliya ve onların ziyaretgâhları varken neden Mahmud Efendi'nin türbesini zikretmektedir? Çünkü Hacı Âlî Efendi, Halvetî tarikatının bir mürididir ve Mahmud Efendi'de Halvetî Şeyhi'dir. Sonra uğradığı diğer şehirleri anlatır.

"...İznik: *Bir şehr-i kadimdir. Bir kolda bu şehre Çin dirler. Hakkâ ki Rum'un Çini'dir. Hâkî pâk olmağla gayet latif çini kâseler ve fincanlar yapılır. Önünde derya gibi bir büyük gölü vardır ki a'lâ balıklar çıkar. Ve [vr.3b] Eşrefzâde-i Rûmî anda medfundur. Ol makama vardık da ânın dahi kabr-i pâki ziyaret olunub dervişlerinden duâ alınur.*

Eskişehir: *Bade İznik'den kalkub üçüncü konakda Eskişehir'e varılır. Bu şehir cennetden bir kıt'adır. Âb u havası latif ve enhârı sâfi ve cârî meyveleri ve her dürlü niğmeti mevcut bir şehr-i ganimet-i âbâddir. Ve ılıcaları bî-nihayedir. Bade bir konakda Seyyidgazi'ye varılır. Bir Güzel kasabadır. Seyyid Battal ki namı Cağfer Gazi'dir. Anda medfundur. Bu Seyyid Gazi'yi Müslim b. Abdulmelik ile İstanbul'a gelmiştir. Çok gazâsı vardır. Mezarı ziyaretgahdır. Bade dört konakda Akşehir'e varılır. [vr.4a] Bu dahi cennet gibi bir ma-*

kamdir. Akarsuları ferâvân ve enva' meyveleri bî-hadd ü pâyândır. Şehrin önünde bir Hub ovası vardır ve bir saf gölü vardır. Latîfeleri dillere destan ve namı meşhur ceman olan Nasreddin Hoca anda medfundur. Mezarı ziyaretgâhdır..."
Eskişehir'i bu şekilde anlattıktan sonra sıra Konya'ya gelir ve Konya için şu bilgileri aktarmaktadır.

"...Konya: Bade üç konakda Konya şehrine varılır. Bir şehir-i mu'azzam ve sevâd-ı a'zamdır. Selâtîn-i Selçûkiyye'nin tahtgâhidir. Mülûk-ı Selçûkiyye'den Sultan Alaeddin Keykubad b. Keyhüsrev'in merkadı andadır. Hâk-ı pâkında evliyâ-i kiramdan çok aziz medfundur. Cümleden Şeyh Sadreddin Konevî ve Bahaeddin Veled ki Sultânü'l-ulemâ unvanı ile mağrûfdur. [vr.4b] ferzend-i ercümendleri Mevlânâ Celâleddin-i Muhammed Rûmî ve afitab-ı burc-ı velayet Şemseddin-i Tebrîzî ve nakd-i vakt-i Mevlânâ Sultan Veled ve Mevlânâ'nın ayine-i canı olan Çelebi Hüsameddin (kaddeseallahu te'âlâ es-rarahüm) hazeratının cevahir-i hakâyika sadf olan cesed-i envarları ol zemîn-i pâkda defindir. Ber-imtinâ-i felek medardır ki, ziyaretgâh-ı ahyâr ve ebrârdır. Ve dervîşân ve aşıkânın Semâ' ve sefası nây ve kudümün sayt u sedası yeryüzünde insanı ve gökyüzünde gîr ü beyanı vecde getirüb bî-ihtiyar Sema' etdirür. Ve sâir temaşagahları ve her makamı ale'l-husus meram-ı nazîr heşt-behişt olduğu [vr.6a] zahir ve aşıkardır. Nitekim demişlerdir. Beyt; Görmek ister isen eğer dünyayı yürü seyreyle varub Konya'yı..."

Eskişehir'den Konya'ya üç konaklık sürede varıldığını, Selçukluların pay-ı tahtı olduğunu, Konya'da haziresi bulunan Selçuklu sultanlarını, Konya'nın meşhur evliyaları olan Sadreddin-i Konevî'yi ve Bahaeddin Veled'i sultanü'l-ulema olarak kaydetmektedir. Mevlânâ'yı, Şems-i Tebrîzî'yi, Sultan Veled'i, Hüsameddin Çelebi'yi Allah onların sırlarını saklasın diye yâd ederek kaydetmektedir. Konya'nın ne kadar mamur ve güzel bir şehir olduğunu açık bir şekilde dile getirmekte ve bugün de dilimizde Konya için Türk insanının hepsinin bildiği ve kullandığı o meşhur sözü aktarmaktadır. Gerçi bugünkü söyleniş şeklinden kısmen farklılığı olsa da hemen aynıdır. Ve o asırda bu atasözünün kullanıldığına da delalet etmektedir. "Görmek ister isen eger dünyayı yürü seyreyle varub Konya'yı." Konya hakkında bu bilgilerden sonra yine bugün Konya'nın nazenin kazalarından biri olan Ereğli'ye geçmektedir:

"...Eregli: Bade üç konakda Eregli nâm kasabaya varılır. Bir hûb-ı mergûb kasbadır. Dilgüşâ bağçeleri ve rûh-ı efzâ suları hadden füzûndur. Kasabât-ı Rum'da nazir-i nadirdir. Bade beş konakda Bogar (Bolkar) Yaylası'ndan ki Ramazanoğlu Yaylası dahi dirler Adana'ya varılır..."

Hacı Âlî Efendi Ereğli'den sonra Anadolu şehirlerinden Adana ve Antakya hakkında da şu bilgileri vererek eserine devam etmektedir.

"...Adana: Bir şehir-i acıbdır. Hem hurması ve hem Turunc ve Limonu olur. Bağçelerinde muzdan ve bi'l-akd sürüleri ve hub-endâm eşcârı vardır. Cihan (Ceyhan) suyu önünde akub deryaya gider. Bî-nazîr memleketdir. Bade bir konakda Misis Köprüsü'ne varılır. Bir cisr-i acıbdır. [vr.6b] Ve Hz. Lokman aleyhisselamın elinden Hikmet Kitabı ol köprü üstünden suya düşdüğü halk içinde meşhur hikayetdir. Ve Şahmaran Kal'ası karşısında vaki olmuştur.

Antakiyye: Bade üç konakda Antakiyye şehrine varılır. Ayn-i ibretle müşahede edecek şehirdir. Binası kadimdir. Sîmi İstanbul tarihine benzer. Ma'muresinden harabesi çoktur. M'a-i Asî (Asi Irmağı) önünden akar. Gayet latîf sudur. Habib-i Neccâr anda asudedir. Makâm-ı azîm ziyaretgahdır. Bağ ve bağçeleri ve su üzerinde dolabları çoktur. Her köşesi bir mesiredir. Ve bu menzilden üç konakda Mıdık Kal'ası'na veyahut şehre konulur. Anın dahi suyu [vr.7a] M'â-i Asî'dir. Sahabe-i kirâmdan Ebu Abdullah ibn Cerrah (ra) anda istirahat etmiştir. Sultan Ebniya (sav) anın hakkında emînü'l-ümmet deyü bururmuşlardır. Merkad-ı makamlarını ziyaret edüb hâk-ı pâkına yüz sürmekden gaflet olunmaya. Bade bir konakda Hama şehrine varılır..."

Antakya ile Anadolu şehirleri biter ve o tarihte Osmanlılar hâkimiyetinde olan ve bugün Türk hâkimiyetinde olmadığı gibi büyük kargaşanın sürdüğü Suriye şehirlerine geçmektedir. Artık Orta-Doğu Arap Yarımadası şehirlerine gelinmiştir. Bu şehirler ve menziller ise; Hama, Humus, Şâm-ı Şerif, Mihmel-i Şerif, Tedm, Madrib, Âsi-Hurma, Hayder Kal'âsı, Medîne-i Münevvere, Âsi Kuyuları, Bedir, Vâdî-i Fâtıma, Mekke-i Mükerreme, 'Arafat, Müzdelife ve Mina'dır.

Sonuç olarak yukarıda zikrolunan bilgiler dikkate alındığında, müellifimiz Hacı Âlî Efendi sadece hayır amaçlı bir eser vücuda getirmiştir. Zaten bunu da eserinin mukaddimesinde açıkça "...bu nakl olunan ahvâl ve asârı yollarda müşahede etdikce bu fâkîri dahi duâ-i hayr ile yâd edüb ziyaretgahlarda Fatîha-i Şerif okudukça sevabından hissedâr eyleyeler..." şeklinde dile getirmektedir. Yapılan iş ve harcanan emeğin kıymeti bugün daha da iyi anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Baştürk, Sadettin, *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî / Ahbârü'l-Yemânî (Tahlil ve Metin)*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi Erzurum 2010.
Hacı Âlî Efendi, *Tuhfetü'l-Huccâc*, Nuruosmaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 386-6.